

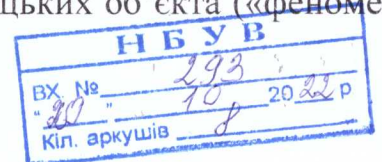
ВІДГУК

офіційної опонентки на дисертацію **Вакульчук Ольги Анатоліївни**
«Багатотиражні газети України як феномен радянської преси (1917–1941 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальністю 27.00.03 – – книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство

Історіографія українського пресознавства допоки не наповнена достатньою кількістю різноаспектних досліджень, присвячених науковому осмисленню історичного досвіду розвитку й функціонування української журналістики загалом та радянського періоду зокрема. Докорінний злам тогочасних догм і уявлень, переоцінка поглядів на журналістський процес, на діяльність і творчу спадщину журналістів, публіцистів, редакторів, що працювали в минулу епоху, і головно – формування нової наукової методології історичних досліджень є надзвичайно нелегким процесом, що потребує від дослідника наукової об'єктивності в новій оцінці й новій інтерпретації історичних подій, явищ, особистостей.

З огляду на це вважаю тему дисертації Ольги Анатоліївни, мета якої – «системне дослідження багатотиражної преси як феномена суспільно-політичного та культурного життя радянської України», актуальною. Водночас відзначу, що обрати «радянську багатотиражку» як об'єкт вивчення було надто ризиковано й клопітно через ступінь наукового опрацювання проблеми. Однак, ставши на доволі «тонкий лід» незначного науково-теоретичного забезпечення цього напрямку новітніми досягненнями, Ольга Анатоліївна зуміла успішно створити повноформатне дослідницьке полотно, що містить докладний історико-типологічний образ багатотиражної преси в Україні, визначає її опорні формально-змістові прикмети, розкриває специфіку її наукового, зокрема історико-бібліографічного, вивчення.

Отже, актуальність роботи очевидна й не викликає жодних заперечень. Це ж твердження стосується й окреслених дослідницьких об'єкта («феномен

багатотиражних газет України») та предмета («закономірності становлення, особливості розвитку і функціонування багатотиражних газет України 1917–1941 рр.»). Також у «Вступі» згідно з чинними вимогами належно визначено методологію й методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, охарактеризовано особистий внесок дисертантки, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження.

На перший погляд видається, що використання поняття «феномен» у титульній темі не зовсім доречно, проте детальне ознайомлення з текстом дисертації дало змогу зрозуміти цей наголос дослідниці: багатотиражна газета є незвичним – окремішнім – пресовим явищем з чітким означенням непрописаних функцій та їхнім виразним дотриманням у текстуальному комплексі – феноменом (кількісний показник якого вражає), що потребує докладного вивчення, узагальнення й витлумачення.

Такий дослідницький вибір Ольги Анатоліївни не лише визначив цільову стратегію роботи, позначившись на виборі завдань, а й чітко встановив архітектуру репрезентації результатів її наукових пошуків.

Комплекс завдань – цілком достатній для розкриття теми, жодних відхилень від головного дослідницького шляху не спостережено. Зокрема, відзначу такий аспект: авторка вважала за необхідне «виявити характерні особливості змісту багатотиражної періодики України на різних етапах її еволюції, розкрити загальне та специфічне у розвитку її видів та особливості функціонування на тлі суспільно-політичної ситуації, що склалася в період 1917 – початку 1940-х років» (с. 32). Акцентую, – для розв'язання цього завдання потрібно було докласти чимало зусиль і вміння, опрацювати значну кількість фактичного матеріалу, щоб на конкретному аналізі отримати достатні підстави для якісних, науково виважених, не тенденційних висновків. Вважаю, дисертантка успішно впоралася з цим, зрештою як і з усіма іншими фрагментами корпусу завдань.

Наукова новизна роботи не потребує дискусій – вона достатньо підтверджена в дисертаційній праці загалом і у висновках зокрема. Відзначу,

що Ольга Анатоліївна, характеризуючи тоталітарну практику радянських засобів масової інформації, відтворила основні аспекти історичного медіадосвіду багатотиражної преси досліджуваного періоду. Важливим компонентом наукової новизни роботи вважаю, за авторкою, «встановлення класифікаційних засад наукового дослідження багатотиражної газетної періодики з урахуванням суспільно-політичного аспекту та здійснення наукової класифікації багатотиражних газет 1917–1941 рр. як історичних джерел» (с. 34).

Наукову запотребованість окресленої проблематики, доцільність її вивчення підтверджено зокрема тим, що дисертація Ольги Анатоліївни виконана у межах науково-дослідних робіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за темами: «Створення бібліографічних баз даних спеціалізованих фондів НБУВ», «Концептуальні та методичні засади у формуванні національної книжкової колекції «Україніка», «Атрибуція та експертиза як складова досліджень книжкових та інших бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики».

Комплексна структура дисертації продумана доволі ретельно й реалізована креативно. Спираючись на постійне джерело фактичного матеріалу, тобто на багатотиражні газети 1917–1941 рр., Ольга Анатоліївна методично впевнено черпає первинний атрибутивний і змістовий матеріал та, ретельно аналізуючи, використовує у всіх розділах і підрозділах своєї роботи. Відзначу, що п'ять розділів дисертації вповні розкривають суть здійсненого дослідження.

Доволі складно охопити одним поглядом щільність фактів і питань, розглянутих у цих розділах, однак на деяких – важливіших – все ж потребує зосередження. Ось, наприклад, необхідно позитивно відгукнутися про зміст першого розділу роботи «Історіографія, джерельна база дослідження та інформаційні ресурси газетних фондів України», в якому якісно представлено теоретичне обґрунтування визначеної проблеми. Оскільки постановка будь-якого питання в науковому дослідженні зобов'язує вдатися

до поважної кількості джерел, аналіз понад 600 елементів історіографічної та понад 5000 позицій джерельної бази роботи підтверджує повноту отриманих результатів.

На основі першого враження, у цьому розділі вміщено надто розлогу інформацію, що лише дотично належить до дослідницької теми, адже порушує питання формування і розвитку, змісту та особливостей функціонування газетного фонду Національної бібліотеки України імені Вернадського (п. 1.3.), а також розкриває специфіку «оперативної обробки і збереження електронної інформації, забезпечення вільного доступу користувачів до цієї інформації» (п.1.4). Однак такий дослідницький підхід дисертантки виявився дуже вдалим, адже дозволив їй не лише вповні розв'язати визначені метою роботи завдання, а й зорієнтувати науковців в організації пошуку і формування корпусу пресодруків як емпіричного матеріалу для їхніх розвідок.

Акцентую також значущість та актуальність постановки у цих підрозділах історико-бібліографічної проблеми – вивчення преси як «сучасного, цілісного інтегрованого ресурсу фондів наукових бібліотек України» (с. 67) задля створення вкрай необхідної українській науці консолідованої бібліографії української преси XIX–XX ст. Дослідниця аргументує свою позицію, відзначаючи, що «преса як об'єкт наукового дослідження істориків, культурологів, соціологів, журналістів, спеціалістів в галузі наукової та масової комунікації залишається актуальною та надає можливості включати цю інформацію у сучасний контекст розвитку суспільства» (с. 72).

Важливим для здійснення дослідження є сформований авторкою другий розділ роботи, присвячений розкриттю методології та методів дослідження, в якому не лише охарактеризовано методологічний інструментарій вивчення вказаного сегмента української преси, а й з'ясовано особливості багатотиражних видань як комплексного історичного та бібліографічного джерела. У підрозділі «Багатотиражна преса як засіб комунікації» (с. 94)

авторка приділяє особливу увагу характеристиці термінної бази дослідження, конкретизації та витлумаченню його поняттєвого апарата, розкриттю особливостей комунікаційних зв'язків, між медіаелементами системи багатотиражної преси. У цьому підрозділі вміщено також важливу для розуміння специфіки дослідження інформацію – оригінальний авторський підхід до трактування низки понять, пов'язаних із материнським – базовим у роботі – поняттям «багатотиражна преса», вияснено типологічні підходи, що були застосовані до класифікації та систематизації багатотиражних газет.

У наступних трьох розділах, які вдало продовжують дослідницький цикл, зосереджено суть дисертації про багатотиражну пресу в Україні, а також підтверджено заслуги її авторки, яка вповні проявила своє аналітичне мистецтво. Змістовою домінантою цих розділів є висвітлення особливостей функціонування і характерних рис багатотиражної преси вказаного періоду, її різноаспектної залежності від владних структур, чіткого виконання ролі радянського витії та оповісника.

Важливо, що авторка зміцнює свої висновки кількісними характеристиками, здобутими під час проведення розвідки. Звісно, дослідницьки правильно впоратися з віднайденим значним масивом інформації (понад п'ять тисяч назв пресодруків), зуміти добре зрозуміти її, осмислити і безпомильно витлумачити, а отже, дійти правильних висновків, доволі складно. Власне тому Ольга Анатоліївна виформувала оригінальну періодизацію функціонування багатотиражної преси, що складається з трьох ключових складників і дозволяє не лише дослідниці, а й читачам її роботи розібратися в різноаспектних складнощах творення цього специфічного виду періодики – від становлення й розвитку, специфіки задекларованих функцій пресодруків до їхніх ідеологічних вигинів, типологічних конфігурацій, журналістських практик.

Узагальнення пресовидавничого досвіду, отриманого під час діяльності журналістських колективів багатотиражних газет в усім відомих суспільно-політичних умовах, можна без сумніву вважати добрим набутком дисертації.

Вважаю, що Ольга Анатоліївна успішно справилася з усіма викликами, що постали перед нею внаслідок обраної для дослідження цієї непростой сторінки історії української преси.

Підсумкова частина дослідження дисертантки містить переконливі результати її пошукової праці. Висновки вмотивовані, аргументовані, правильні, належним чином підсумовують зміст скрупульозно дослідженого матеріалу, підкреслюючи вагомість цієї науково-дослідницької праці. Переконана, що обґрунтовані достатнім чином результати роботи будуть уповні використані у наукових працях істориків, бібліографів, пресознавців, що, до слова, увиразнює міждисциплінарність здійсненого дослідження.

Автореферат, оформлений за всіма відповідними вимогами, вповні репрезентує зміст дисертації, дозволяє скласти уявлення про особистий внесок дисертантки в наукове вирішення задекларованої проблеми. Викладені у ньому положення ідентичні до викладених у дисертації.

Основні наукові результати, висновки і рекомендації дисертації містяться у 36 публікаціях авторки, серед яких – монографія «Багатотиражна преса України 1917–1941 років: становлення, розвиток, контент», 23 статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України та зарубіжних виданнях, а також оприлюднені у низці матеріалів всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Разом з тим зауважу, що в роботі дослідниці є деякі моменти, які варто було б обговорити під час захисту:

1. У своєму дослідженні Ольга Анатоліївна виводить нові термінологічні медіаформи – «бібліотечне пресознавство», «бібліотечно-бібліографічне пресознавство», «партійне пресознавство» тощо. Вважаємо за доцільне отримати більш докладне трактування позиції авторки щодо суті та використання цих понять.

2. Більш детальної аргументації потребує твердження дисертантки щодо основних критеріїв відбору для дослідження газет, об'єднаних під шильдом «багатотиражна преса». Які основні ознаки преси притаманні

багатотиражному виданню, що вирізняють його з-поміж інших типів пресодруків?

3. У контексті свого панорамного дослідження Ольга Анатоліївна не оминула також і назрілу нині проблему видавання паперової масмедійної продукції, визначивши продовження її життєздатності «шляхом покращення відбору і аналізу повідомлень, вибираючи з потоку новин найактуальніші, бути незаангажованою і вільною від будь-яких ідеологічних і партійних впливів». Цілком розуміючи завдання і напрям виконаного дослідження, все ж хочу уточнити позицію авторки щодо «паперової перспективи» преси в майбутньому. Чи можливо продовжити функціонування друкованої преси запропонованим авторкою шляхом?

4. Хотілося б також дізнатися, чи можна пресові органи фахових об'єднань, керівних установ, партійних укрупнень визначати як багатотиражки? Маю на увазі, наприклад, «Вестник Екатеринославского общества заводчиков и фабрикантов», «Червоний пекар», «Вестник сахарной промышленности», а також інші виразно галузеві видання.

5. У чому полягає відмінність спеціального випуску багатотиражної газети та бюлетеня установи від таких же за типом залежних від материнської (не багатотиражної) газети або ж самостійних різновидів пресових видань, зокрема й бюлетенів?

6. Повертаючись до постановочного розділу дисертації, змушена зауважити, що не варто було подавати в українському перекладі назви праць зарубіжних дослідників, зміст яких дотичний до проблеми, яку досліджує Ольга Анатоліївна. Вміщені мовою оригіналу (з подальшим перекладом) ці назви формували б об'єктивну історіографічну картину та дозволили читачам скоротити крок до розуміння певних аспектів української та зарубіжної наукової думки.

При цьому наголошу, що висловлені зауваження й коментарі не мають принципового характеру і жодним чином не присаджують наукових вартостей

дослідницької праці Ольги Анатоліївни. Вважаю, дисертантка успішно впоралася з усіма імперативами корпусу завдань роботи.

Здійснений аналіз поданої до захисту роботи дозволяє стверджувати, що дисертація «Багатотиражні газети України як феномен радянської преси (1917–1941 рр.)» є комплексним завершеним науковим дослідженням актуальної проблематики, результати якого відповідають критеріям новизни та достовірності, а також є присутнім внеском до української історичної, пресознавчої, бібліотечно-інформаційної науки. Наголошу, що у дисертаційній праці не спостережено жодних виявів академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації.

Дисертація відповідає паспорту спеціальності 27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01, вимогам МОН України до докторських дисертацій, що викладені в пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.). а також «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою № 1197 Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. Отож Ольга Анатоліївна Вакульчук заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Офіційна опонентка –

д-р наук із соціальних комунікацій, професор,
заступник генерального директора з наукової роботи
Львівської національної
наукової бібліотеки України імені В. Стефаника,
директор НДІ пресознавства

Л. В. Сніцарчук

Підпис *Л. В. Сніцарчук*
засвідчую:
Вчений секретар
Львівської національної наукової
бібліотеки України імені В. Стефаника

